

מקום משלי

הבית לאתגרים במשפחה

אוגוסט 2014

תפיסת ההורות ויחסי אחאות בקרב ילדים במשפחות מאמצות, בעת שהם נדרשים לתהליך של משא ומתן בתוך המשפחה בינם לבין הוריהם ואחיהם המאומצים.

תקציר מחקר

כתבה והגישה: שרון פוסט רצבי

"הרעיון הראשוני לאמץ אחות, נראה בהתחלה מאוד ורוד. מאוד רציתי אחות, פינטזתי על אחות קטנה שאוכל לשחק איתה, לשתף אותה... לא ידעתי באמת למה אני נכנסת. הפנטזיה הייתה רחוקה מהמציאות" (מרואינת 1).

מחקר זה בוחן ילדים אשר גדלו בתוך המשפחה לצד בחירת הוריהם לאמץ ילד נוסף מעבר להורות הביולוגית. גיל הילדים אשר רואינו נע בין 17-27. מקומם של הילדים שרואינו בסדר האחים שונה ממשפחה למשפחה. הילדים היו שותפים לתהליך האימוץ לאורך הדרך, אולם ההחלטה הסופית נעשתה ע"י ההורים. במידה מסוימת ניתן לומר כי האימוץ נכפה עליהם.

שאלת המחקר אם כן היא: כיצד בקרב ילדים ביולוגיים, במשפחות מאמצות, מהווה "תפיסת ההורות" ביטוי, בה בעת שהם נדרשים לתהליך של משא ומתן בתוך המשפחה בינם לבין הוריהם ואחיהם המאומצים.

הטענה המרכזית העולה מן המחקר הינה כי ילדים במשפחות מאמצות מנהלים משא ומתן על מקומם במשפחה אל מול הוריהם ואל מול אחיהם המאומצים, בהתאם לתפיסת ההורות אשר גובשה אצלם לאור האימוץ. למקומו של הילד בסדר הגילאים ובעת מועד האימוץ חשיבות לא מבוטלת באשר לתפיסתו זו. בקרב המרואינים, ילדים אשר נולדו טרם האימוץ ובמהלך חייהם נוספו למשפחה ילדים מאומצים, גובשה תפיסה שונה בנוגע לתפיסת ההורות, מאשר בקרב ילדים שנולדו לתוך משפחה אשר גדלים בה ילדים מאומצים. בהמשך אחדד שונות זו. מתוך הראיונות עולה כי אל אף שבתחילת התהליך הרצון לאח או אחות היו מאוד חזקים והערכה כלפי ההורים ומעשיים היו גבוהים, לאורך הזמן תפיסה זו השתנתה ואת מקומה של הערכה זו תפסו רגשות אחרים. "בגיל ההתבגרות הרגשתי שהאימוץ קצת מפריע לי, הרגשתי שהמקום שלי נלקח, הייתי הולכת לביה"כ לבד ואמא נשארה בבית עם ר'. היא הייתה חסרה לי מאוד" (מרואינת 2)

מקום משלי

הבית לאתגרים במשפחה

הכלים התיאורטיים בהם השתמשתי הם: משא ומתן כחלק מיחסי הכוח בתוך המשפחה ו"תפיסת ההורות" כפי שהיא באה לידי ביטוי בקרב המרואיינים. כמו כן בחנתי את נושא יחסי האחיות לאור אי השוויון בתוך המשפחה שצף ועלה מתוך הראיונות.

שיטת המחקר נעשתה בצורת ראיונות חצי מובנים, בתוך ביתם של הילדים וללא נוכחות ההורים (בהסכמה). מתוך מחשבה כי יקל על הילדים, גם הבוגרים שבהם, לדבר בחופשיות ללא נוכחות ההורים ואכן כך היה.

בחרתי לחקור נושא זה מאחר ובביתי שלי גדלים זה לצד זה ארבעת ילדיי כאשר שניים מתוכם ילדתי (הגדולים) והשניים הקטנים יותר מאומצים. נראה כי הפוקוס במרבית הספרות המקצועית נוטה לבחון את הילד המאומץ. במחקר זה בחרתי לבחון את נקודת המבט של הילד הלא מאומץ, על האימוץ ותפיסתו את החיים בתוך המשפחה דרך עיניים אלו.

מטרת המחקר הינה למצוא דרך שתאפשר לילד הלא מאומץ הגדל במשפחה מאמצת, הסתגלות טובה ותקינה ללא משקעים למצב ייחודי זה.

כלים תיאורטיים

משא ומתן כחלק מיחסי כוחות במשפחה, גופמן (2003) גורס כי בכל סיטואציה אנחנו מנהלים "משא ומתן" על הגדרת מצב משותפת. על מנת לפעול אחד מול השני, צריכים שני הפרטים להגיע להסכמה בנוגע למצב בו הם מצויים. הגדרת המצב יכולה להשתנות מכיוון שהיא משותפת למספר רב של אנשים. זוהי סיטואציה אשר כל פרט רואה בה דרך עינו שלו ומשא ומתן תמידי מייצרים שיווי משקל אשר מהווה בסיס להמשך המשא ומתן בכל עת. מידע המושג אודות האדם, מסייע בהגדרת המצב ומאפשר יצירת תשתית מסייעת להגדרת האני אל מול האחר. (שם) ג' מספרת: "החלום לאחות קטנה התנפץ.... תקופה של מחנות בבית, אבי היה עסוק מאוד להסביר לנו כמה שנ' מסכנה וצריכה את תמיכתנו, הוא לא חשב שגם אנחנו זקוקים להרגיש אהובים ושייכים... התחיל להתפתח דפוס בבית שמי שיותר מסכן, מקבל יותר תשומת לב מההורים, דבר שהוביל אותי לבעיות התנהגות בביה"ס". (מרואיינת 1) נראה כי כחלק מהמשא ומתן על תשומת לב בביתה של ג', למדו הילדים כי "מסכנות" גוררת יחס ותשומת לב ומכאן התנהגות לקויה תגרור תשומת לב. כחלק מהמשא ומתן בתוך הבית, הבינו הילדים את "כללי המשחק" החדשים כדרישה של תשומת לב מההורים בדרך מסוימת. ג' מתארת כי זכתה לתשומת הלב בדרך ההתנהגות הלא טובה בביה"ס.

מקום משלי

הבית לאתגרים במשפחה

בורדייה מתייחס למושג "שדה" לפיו שדה חברתי הוא מרחב, זירה שיחידים או קבוצות מתמודדים ונאבקים בה על זכייה בגמול שהמשתתפים בזירה מאמינים בערכו, ביתרונותיו ובתועלת שהוא מקנה למי שזוכה בו. (רגב, 2011) משא ומתן כחלק מיחסי כוחות במשפחה , גופמן (2003) גורס כי בכל סיטואציה אנחנו מנהלים "משא ומתן" על הגדרת מצב משותפת. על מנת לפעול אחד מול השני, צריכים שני הפרטים להגיע להסכמה בנוגע למצב בו הם מצויים. הגדרת המצב יכולה להשתנות מכיוון שהיא משותפת למספר רב של אנשים. זוהי סיטואציה אשר כל פרט רואה בה דרך עינו שלו ומשא ומתן תמידי מייצרים שיווי משקל אשר מהווה בסיס להמשך המשא ומתן בכל עת. מידע המושג אודות האדם, מסייע בהגדרת המצב ומאפשר יצירת תשתית מסייעת להגדרת האני אל מול האחר. אם כן, הבית או התא המשפחתי מהווים שדה או זירה בה כל אחד מהילדים נלחם להשיג את הגמול, ההורים הם אלא אשר קובעים מהם הכללים לפיהם יזכו הילדים בגמול. במקרה של ג', תשומת הלב התקבלה להגדרתה בדרך של "מי יותר מסכן" (נספח 1) דפוס דומה נמצא אצל א' (נספח 2) אשר בחרה בדרך של ניתוק והימנעות מלשהות עם המשפחה במקום להצהיר על אכזבתה מהתנהגות אביה כלפיה כאשר מרב תשומת הלב הופנתה לאחותה המאומצת.

וויליאם תומס אמר: " לא אנחנו מנהלים את חיינו, אלא אנו חיים עפ"י היקשים של אחרים אודותינו. אדם משפיע על הגדרת המצב בכך שהוא מבטא עצמו בדרך שתיצור רושם על אחרים, שינחה אותם לפעול מרצונם החופשי כביכול, בהתאם לתכניתו" (גופמן, 2003). עפ"י הנחת יסוד זו דרך המשא ומתן שאנו מנהלים יום יום עם הסביבה, אנו משפיעים על האחר לנהוג כרצוננו. "ההתנהלות בבית הייתה שעוזרים למי שההתנהגות שלו מצוקתית וקשה יותר, מעין כיבוי שריפות, לפחות בשנתיים, שלוש הראשונות. רוב הזמן נ' הייתה זו שתבעה את מרבית תשומת הלב בכל דרך אפשרית" (מרואיינת 1) ניתן להבחין בדפוס אותו מתארת ג' כי הילדים בבית הפנימו דרך התנהגות מסוימת לפיה ניתן לקבל תגמול בצורת תשומת לב ומשכך, ניתן להבחין כי דרך התנהלותם של ההורים כדרך של משא ומתן עם ילדיהם על תשומת הלב, גררה התנהגויות שונות.

ל' בן ה 17 (נספח 3) הינו בן לאם שנישאה לאלמן עם שני ילדים מאומצים. ל' קיבל את שני אחיו הגדולים כמובן מאליו ומעיד כי מלכתחילה לא ראה בעובדה שהם מאומצים נושא חריג. "מבחינתי המשפחה נורמלית לחלוטין.. הרגשתי כלפיהם רגיל ואני לא זוכר את חיי לפני ובלעדיהם". המשא ומתן המתנהל בביתו של ל' אינו מביא לידי ביטוי את ההתנהגות הלא רצויה ואת ה"מסכנות" כחלק מהמשא ומתן לתשומת לב. ואולי מאחר ואחיו המאומצים גדולים ממנו והוא היה בן 3 כאשר אימו נישאה, לא חש ל מאויים ולא נדרש להילחם על מקומו בין האחים.

מקום משלי

הבית לאתגרים במשפחה

מתוך הראיונות עולה כי המשא ומתן ביחסי הכוחות במשפחה משתנים בהתאם למיקומו של הילד בסדר המשפחתי, הפרשי הגילאים כמו גם בעובדה האם הוא מאומץ או לא. עושה רושם כי אצל חלק מהמרואיינים, הם חשו כי עליהם להילחם על מקומם ביחס ובתשומת הלב מהוריהם אל מול האח שאומץ, וכל אחד מהם בחר לעשות זאת בדרכו שלו.

תפיסת ההורות - מיתוס "האם הטובה" מדבר על אם האוהבת את ילדיה ללא תנאי ומתמסרת לצורכיהם הפיזיים והנפשיים באופן מוחלט וחף מאנוכיות (הקר, 2008). ד"ר ווינקוט יצר את הביטוי "אמהות טובה דיה" ואילו ברונו בטלהיים (בטלהיים, 1993) על סמך הגדרתו של ווינקוט, קרא לספרו בנושא הורות "הורה מתקבל על הדעת". מהי אם כן תפיסת ההורות? האם התפיסה משתנית ממשפחה למשפחה? האם יש הגדרה אחידה? "הורות טובה דיה" עפ"י ארבעת ה-A – מדברת על "ראיית גידול הילד כאתגר, אמון בילד ושאיפה כנה להבין אותו, רצון להקשיב לילד ולקבל אותו ויכולת ללמוד משגיאות בעת גידולו. ארבעת ה-A הם: Attention, Acceptation, Appreciation, Affection, (מודל הורות, מתוך הורים וילדים) נהוג לחשוב שילדים יאמצו את סגנון ההורות של ההורה הדומיננטי, הקובע במשפחה, ההורה שנתפס כחזק ומשפיע. ילדים מעריכים דמות שניתן להישען עליה, בעלת יוזמה ויכולת המשפיעה על מהלך העניינים. (שם). "הרגשתי שה"רכש" החדש יותר חשוב ומעניין ממני. הציפייה של הורי שאבין ואקבל את זה בגיל 14 מאוד הקשתה על היכולת שלי בכלל להבין מה אני מרגישה כלפיהם וכלפי האימוץ. התחלתי לפתח אנטגוניזם כלפי שני ההורים וגם כלפי נ' " (מרואיינת 1). ג' מצביעה על קושי לקבל את התנהגותם של הוריה כלפיה. עפ"י אמות המידה של הורים טובים דיים, הפגינה הוריה כלפי האחות שאומצה את ההורות הטובה ביותר, אולם בעיניה נתפס הדבר כהורות מפלה והדבר גרם לה להתרחק עד כדי אנטגוניזם כלפיהם.

גם מתוך הריאיון של א' עולה כי היא כועסת על התנהגותו של אביה, על חוסר ההבנה שלו את צרכיה שלה ועל העובדה כי זה יצר נתק בין שניהם. עוד מוסיפה א' בדבריה: "אמא מתווכת ביני לבין אבי, היא לא יודעת באיזה צד להיות, שלי או שלו" מצד אחד אני מוקירה ומעריכה את העבודה שלו ולא רוצה להעביר ביקורת.. מצד שני קשה לי להתמודד איתו" (מרואיינת 2).

מהראיונות אני למדה כי תפיסת ההורות אצל הילדים שאינם מאומצים, אינה חד ערכית. הם מוקירים את הוריהם על הצעד שעשו בעצם האימוץ וכאן באה לידי ביטוי "תפיסת ההורות הטובה דיה" ומנגד, הם כועסים ומתקשים להתמודד עם תחושת ההזנחה וחוסר השוויון לתחושתם, ביחס הוריהם כלפיהם אל מול האח/ות המאומצים. ניתן אם כן לומר כי תפיסת ההורות אינה אחידה בכל משפחה, יתר על כן, היא אינה תואמת את תפיסות הילדים בינם לבין אחיהם.

מקום משלי

הבית לאתגרים במשפחה

יחסי אחאות - ליחסי אחאים יש השפעות מיוחדות על התפתחות הילד, היחסים בין אחים נמשכים לכל אורך החיים ולעיתים קרובות כרוכים ברגשות עזים שכן הם דומים בכמה מאפיינים ליחסי הורים וילדים. יחסי אחאים הם יחסים מורכבים למדי. סכסוך ויריבות בין אחים בעקבות הרצון לתשומת לב של ההורים, הם תופעה שכיחה למדי. (קרוגר, 2013).

רגש הקנאה נכלל כחלק מהרגשות שלנו, טבעי ואנושי. רגש זה מתעורר בדרך כלל כאשר למישהו אחר יש משהו שאין לנו, אבל אנו רוצים בו מאוד. במשפחה, כאשר מדובר בקנאת אחים, הדבר בולט לעין. ילדים במשפחה נמצאים בתחרות כמעט מתמדת ביניהם. התחרות בין האחים היא על אהבתם של ההורים, תשומת הלב שלהם והחיזוקים החיוביים. קנאה בין האחים בתוך המשפחה הינה דבר בלתי נשלט והוא קורה בכל בית. (בטלהיים, 1993). כאשר במשפחה יש יותר מילד אחד, כל אחד מהם עסוק בשאלות כמו: את מי מהילדים אבא ואמא אוהבים יותר? האם יאהבו אותי גם אהיה פחות מוצלח? פחות יפה או פחות מוכשר? ילדים קטנים עשויים לתהות – למה לבכור מגיע יותר? למה יש לו זכויות יתר? הגדולים עלולים לתהות - מה הסיבה שמפנקים יותר את הצעיר? למה מגיעה לו יותר תשומת לב? אהבת ההורים, היחס האוהד מצדם, ההשקעה והנוכחות שלהם, הם דברים חשובים לילדים ולכן הם נאבקים ומתחרים בינם על כך וזוהי התנהלות לגיטימית (קרוגר, 2013).

קלייר סטוקר (stocker) מתוך ספרו של גלוקר, אפקט האחים (2013) מביאה ראיות במחקרה כי ילדים לא מועדפים, עשויים להפנות אכזבתם לא רק בצורת אלימות כלפי האח/ אחות המועדפים על ההורים, אלא גם פנימה בצורת מהומה רגשית מכאיבה. התנהגויות אלו עשויות להוביל את ההורים לנקוט אמצעים משמעותיים נגדם והדבר מרחיב את הפער הגלוי בין סוג היחס שההורים העניקו להם לבין הילד האחר כמו גם את המהומה הרגשית הפנימית. נראה כי בקרב הילדים הלא מאומצים במשפחות מאמצות, חלק מן הרגשות וההתנהגויות מועצמים לאור השוני בין הילדים. " אחי ואני הרגשנו קצת מ"חוץ לתמונה" התחילו שאלות כמו: האם אנחנו לא מספיק טובים? למה היו צריכים להביא אותה? ... פתאום נראה היה שהבחירה באחות ולא באח היא טעות, עד אז הייתי הבת היחידה בין אחים בבית והיו לזה משמעויות אחרות" (מרואינת 1) ג' מתארת תחושות של קינאה, תהייה, התנהגות אלימה מצידה למשך תשומת לב. להבדיל מילד הנולד באופן טבעי לתוך משפחה,

מקום משלי

הבית לאתגרים במשפחה

העובדה כי ילד שאומץ "נבחר" מעלה בקרב הילדים האחרים במשפחה תהיות בנוגע למקום שלהם בתוך המשפחה. מכאן ועד קינאה ורגשות טינה כלפי ההורים והילד המאומץ, הדרך אינה רחוקה. א' מדברת על אהבתה לשתי אחיותיה, האחת מאומצת והשנייה לא. "אולי בגלל הבעיות שיש לה שצפות כל הזמן, היחס קצת שונה וההסתכלות עליהן שונה, אבל אני אוהבת את שתיהן. אני רק רוצה להישאר אחות ולא מטפלת כפי שהורי מצפים" (מרואינת 2) מדבריה של א' עולה כי על אף הרצון לאהוב את שתיהן באופן שווה אין היא יכולה להתייחס אליהן באותו האופן מעצם היותה של האחות המאומצת בעלת בעיות רבות התובעות את תשומת הלב הבלתי פוסקת של ההורים וכמו גם ציפיות ההורים ממנה כאחות הבכורה.

מכאן נראה כי קיים הבדל בתפיסת האחיות בקרב הילדים הלא מאומצים את אחיהם המאומצים למרות רצונם להצהיר כי אחרי שנים התפיסה מיטשטשת. "אני יכולה היום לאהוב אותה ולרצות לעזור לה, ועדיין להתבאס שהיא לקחה יותר תשומת לב או שתהליך האימוץ שלה ביגר אותי מהר מידי" (מרואינת 1)

סכום

ילדים מנהלים משא ומתן אל מול הוריהם על מקומם במשפחה בהתאם לדפוסים שנלמדו על ידם מהוריהם. רגשותיהם המעורבים באשר למעשה האימוץ ההרואי שעשו הוריהם ואשר מקבל תוקף מהסביבה, אל מול התחושות הקשות שלהם על מקומם בתוך המשפחה, גורמים להם לעיתים לפתח בעיות התנהגותיות ו / או רגשיות. בין לצורך קבלת תשומת לב מההורים ובין לאור הבלבול הרגשי אותו הם חווים עקב האימוץ. תפיסתם את ההורות פעם כהרואית כלפי חוץ ופעם ברגשות מעורבים פנימה בתוכם, יוצרים בלבול לא רק כלפי ההורים, כי אם גם כלפי אחיהם המאומצים. מצד אחד יחסי אהבה כאחים שגידלו וגדלו יחד זה לצד זה. מצד שני, ניתן להבחין בשרידים של קנאה, כעס ועלבון על הקושי אותו חוו לאורך חייהם בתוך התא המשפחתי.

כפי שהגדרתי בתחילה, מטרת העבודה הייתה לבחון האם יתכן כי כלים וסיוע תואם לאורך הדרך, יאפשרו לילדים הביולוגיים לחוות את תהליך האימוץ בדרך שונה. מתוך הראיונות, אני מסיקה כי אילו ההורים היו מקבלים סיוע איך להתנהל בתוך המשפחה גם אל מול הילדים הביולוגיים ולא רק אל מול המאומצים, המארג העדין בין היותם הורים טובים ומיטיבים לכלל ילדיהם ולא רק למאומצים, היה נשמר ביתר קלות, אזי כלל בני המשפחה היו יוצאים נשכרים.

בנוסף, מתן סיוע לילדים הביולוגיים בגיל ההתבגרות, גיל קריטי לכל הדעות, כמו גם בהכנה לאימוץ כאשר הפער בין הפנטזיה למציאות לא יהיה גדול יאפשר תהליך וחוויה חיוביים לאורך כל השנים.

מקום משלי

הבית לאתגרים במשפחה

מצאתי כי אכן קיים הבדל בין ילדים אשר נולדו לתוך בית בו גדלים ילדים מאומצים והדבר טבעי להם (ל', נספח 3) לבין ילדים אשר משפחתם אימצה ילד קטן יותר מהם. קיים פער בכל המישורים: בתפיסת ההורות, ביחסי האחאות ובתהליך המשא ומתן בין האחים לבין עצמם ובין ההורים לילדים. "ר' זו מתנה.. זה הנס שלנו.. בזכותה המשפחה התרחבה.. הרווחתי, בזכותה נהייתי רגישה לילדים אחרים" (מרואיינת 2). " אני אוהבת את הורי ומעריכה את המעשה שעשו. כמו כל ההורים הם עשו טעויות ובטח עוד יעשו. לשמחתי, העובדה שעברתי טיפול פסיכולוגי, מאפשר לי להסתכל עליהם היום אחרת" (מרואיינת 1).

ובנימה אישית, התהליך היווה עבורי למידה והתבוננות פנימה באשר לנעשה במשפחתי הפרטית. לטעויות שעשינו עם ילדינו שנולדו טרם האימוץ ואף לתחושת העוול שגרמנו להם במהלך השנים.

יחד עם זאת, לאור הראיונות שערכתי, יש בי תחושה פנימית עמוקה כי עלי לשנות את פני הדברים למשפחות אחרות. לסייע בהטמעת דרך נכונה יותר להורים, לעזור לילדים הלא מאומצים במשפחות מאמצות הן בתחילת תהליך האימוץ והן בגיל ההתבגרות. אני מודה למרואיינים שפתחו בפני את ליבם ואיפשרו לי הצצה לעולמם האישי ודרכם למדתי רבות.

מקום משלי

הבית לאתגרים במשפחה

ביבליוגרפיה

- בטלהיים, ב. (1993). הורה מתקבל על הדעת, תל אביב : עם עובד בע"מ
גופמן, א. (2003) הצגת האני בחיי היומיום. בן שמן: מודן הוצאה לאור.
הורים וילדים ומה שביניהם, הכל נשאר במשפחה, מודל ההורות. עמ' 57-86 .
הקר, ד. (2008) הורות במשפט , מאחורי הקלעים של עיצוב הסדרי משמורת וראיה בגירושין. תל
אביב: הקיבוץ המאוחד.
קרוגר, ג'. (2013) אפקט האחים. בן שמן: מודן הוצאה לאור.